

Prikazi, ocjene

Mateusz–Milan Stanojević, *Konceptualna metafora: Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*

Izdanje Srednja Europa; 2013; Zagreb

Konceptualna metafora jedno je od temeljnih područja proučavanja u kognitivnoj lingvistici. Dok su tradicionalni pristupi jeziku prilazili metafori primarno kao stilskoj i retoričkoj figuri jezika, i samim time kao perifernom fenomenu užih lingvističkih istraživanja, u novijoj se lingvističkoj teoriji metafora smješta u središte ovih istraživanja. Još od izdavanja *Metaphors we live by* autorâ G. Lakoffa i M. Johnsona 1980. godine, teorijom se konceptualne metafore pokazuje da metaforični ustroj jezičnih struktura, posebice onaj koji nalazimo u svakodnevnom jeziku, odražava specifičan odnos između jezika, misli i kulturoloških pojavnosti kojime ustrojavamo velik dio svojega znanja o svijetu oko nas. Time metafora postaje neizbježan fenomen u proučavanju konceptualnih i semantičkih struktura nekog jezika, a njezin opis relevantna tema istraživanja na području lingvistike i kognitivnih znanosti.

U posljednjih tridesetak godina pozamašan je broj radova objavljen o temi konceptualne metafore te njihovo sažimanje u svrhu pregleda glavnih teorijskih i metodoloških postavki nije nimalo lak zadatak. Ipak, knjiga čiji se prikaz daje u ovome radu uspijeva odraditi ovaj zadatak dobro, nudeći čitateljima mnoštvo primjera (ponajprije iz hrvatskog, engleskog i poljskog jezika) na kojima razrađuje metode opisa i analize metaforičkih jezičnih elemenata. Valja napomenuti da autor u pregledu važnih radova uključuje i domaću i stranu literaturu te time ističe dugogodišnju tradiciju kognitivnolingvističkih istraživanja u hrvatskoj lingvistici, koje je i ova knjiga rezultat (ovdje se posebice trebaju istaknuti knjige M. Žic Fuchs, *Znanje o jeziku i znanje o svijetu: semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku te Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*, kao i studija iz dijakronijske semantike I. Raffaelli *Značenje kroz vrijeme*). Knjiga *Konceptualna metafora: Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode* tako sažima i uključuje postojeć a istraživanja te ih stavlja u kontekst istraživanja konceptualne metafore, s novom perspektivom autorovih specifičnih interesa.

Knjiga je sastavljena od dvije komplementarne tematske cjeline, jedne pregledne i druge istraživačke, temeljene na analizi koncepata LJUBAV i OKO.

U prvoj cjelini autor u šest poglavlja upoznaje čitatelja s temeljnim postavkama kognitivne lingvistike kao cjelovite lingvističke teorije koja se suprotstavlja tradicionalnim semantičkim teorijama usmjerenima na komponentijalni opis značenja i njegove logičke strukture. Tako već u drugom poglavlju ističe nedostatke opisa značenja na temelju apstraktnih logičkih načela i uvjeta istinitosti, odvojenih od iskustva i društva u kojemu se govornik–pojedinaac nalazi. Nasuprot ovom pristupu autor ističe prednosti tzv. filozofije iskustvenog realizma, koja stabilnost našeg znanja o svijetu i međusobno razumijevanje

promatra kao proces koji ovisi o kulturi, pojedinome komunikacijskom činu i našim kognitivnim sposobnostima. U skladu s ovom tvrdnjom za proučavanje je jezičnih struktura ključna pretpostavka *utjelovljenog uma*, drugim riječima, neposredne veze između ustroja našeg tijela i osjetila te ustroja čovjekova znanja o svijetu.

Kako bi se potkrijepila ova pretpostavka, u trećem je poglavlju navedena klasifikacija kognitivnih sposobnosti koje su odražene u jezičnim strukturama, poput naše sposobnosti profiliranja dijelova neke cjeline, kategorizacije prema načelu prototipa, metonimije, metafore ili shematizacije. Smatramo predloženu klasifikaciju, temeljenu na klasifikaciji iznesenoj u radovima W. Crofta i W. Crusea, iznimno korisnim prinosom jasnom usustavljanju kognitivnolingvističke terminologije na temelju prijašnjih hrvatskih radova i autorovih prijevoda s engleskog jezika. Ovom se klasifikacijom, nadalje, prema našem mišljenju, metafora jasno svrstava u kognitivne procese od velike važnosti za ustroj našeg uma. U istom se poglavlju obrađuju i drugi fenomeni temeljni u kognitivnolingvističkim opisima jezika, poput predodžbenih shema i mentalnih prostora. Dok su predodžbene sheme geštaltni obrasci mentalnih struktura visokog stupnja apstrakcije (npr. SPREMNIK; GORE – DOLJE), mentalni su prostori način ustroja diskursa koji se poziva na integraciju općih pozadinskih znanja i specifičnih obilježja vezanih uz trenutak ostvarivanja komunikacijskog čina. Pregledom se ovih fenomena tako upozorava na trajnu suovisnost statičnih struktura znanja i jezičnog sustava te dinamičnost konstruiranja značenja u kontekstu i jezične uporabe. Ovih nekoliko uvodnih poglavlja po našem mišljenju može imati korisnu udžbeničku primjenu gdje se u glavnim crtama navodi većina fenomena važnih za kognitivnolingvistički opis jezika.

Autor upravo na razmеди kontinuuma između jezičnog sustava, znanja i uporabe smješta glavne značajke konceptualne metafore te kroz cijelu knjigu upozorava na potrebnost svijesti o istodobnoj statičnosti i dinamičnosti jezičnih struktura pri lingvističkoj analizi. Smatramo da ovaj pristup čini bitan doprinos ove knjige tzv. *uporabnim modelima jezika* te da upozorava da ono što se često opisuje kao »statična struktura znanja« u kognitivnolingvističkim radovima nužno ima svoju dinamičku pozadinu. Upozoravanje na dijakronijska istraživanja metafore, poput one na osnovi *jasn-* u hrvatskom jeziku I. Raffelli i B. Kerovec nude dodatno pojašnjenje autorovih tvrdnja. Također, često upozoravanje u tekstu na nužnost diskurzivnih istraživanja metafore potvrđuje ovaj autorov stav.

U uvodnim se poglavljima također definira pojam *domene*, odnosno bilo koje strukture našeg uma koja služi kao pozadina razumijevanju nekog koncepta. Domene su iznimno bitna pojava za definiciju konceptualne metafore jer se upravo ona definira kao mehanizam koji uspostavlja vezu između dviju različitih domena na temelju njihovih sličnosti. Tipična formula za opis konceptualne metafore glasi CILJNA DOMENA JE IZVORNA DOMENA, pri čemu ciljnu domenu poimamo s pomoću obilježja preslikanih iz izvorne domene. Tako u primjeru *u njihovim mladima gori neugasiva ljubav* realiziramo konceptualnu metaforu LJUBAV JE VATRA, dok u primjeru *usaditi ljubav za morem* realiziramo konceptualnu metaforu LJUBAV JE BILJKA.

U četvrtom se poglavlju navode ovi i drugi primjeri kako bi se precizno objasnila glavna načela djelovanja konceptualne metafore na preslikavanja obilježja iz jedne domene u drugu. Ova su preslikavanja naime djelomična, budući da su domene ipak do neke mjere međusobno različite te ovise o *načelu nepromjenjivosti* – preslikavanje dolazi samo kod obilježja koja se poklapaju u obje domene te koja nazivamo *aktivnim zonama* te domene. Autor se u ovome poglavlju oslanja na ustaljene definicije ovih pojmova, koje uvelike temelji na radovima R. Langackera, kako bi dodatno pojasnio djelovanje metaforičkih veza. LJUBAV i VATRA su slične po obilježjima intenziteta, ali ne i po obilježjima njegovanja i razvoja LJUBAVI, koja je u tom aspektu sličnija uzgoju i njegovanju BILJKE. Po tipovima preslikavanja konceptualne se metafore mogu klasificirati na primarne i sekundarne, ovisno o tome je li veza između domena utjelovljena, odnosno na korelacijske metafore i metafore sličnosti, ovisno o stupnju konvencionalnosti i iskustvenosti metaforičkih veza. Konvencionalnost metafora važno je svojstvo koje omogućuje razlikovanje konvencionaliziranih metaforičkih izraza u odnosu na inovativne metafore, upravo one koje se često susreću u pjesničkom jeziku. U svrhu preglednosti ovih pojmova autor ne ulazi preduboko u različite aspekte ovih klasifikacija, ali se čitatelj može uputiti na dodatni pregled u citiranoj literaturi, poput rada *Od konvencionalizirane do pjesničke metafore* M. Žic Fuchs i knjige *Cognitive linguistics: An introduction* V. Evans i M. Green.

Peto poglavlje proširuje glavna pitanja vezana uz opis konceptualne metafore na dijakronijska istraživanja, stavljajući naglasak na ulogu metafore u semantičkim promjenama značenja leksema kroz vrijeme, kao i njezin prinos u procesima gramatikalizacije, odnosno semantičkom izbjeljivanju pojedinih jezičnih jedinica. Nadalje, u poglavlju se navode najvažniji psiholingvistički i neurolingvistički modeli konceptualne metafore – postavka stupnjevanja istaknutosti te postavka karijere metafore. Oba modela nude objašnjenje velike brzine obrade konvencionalnih metaforičkih izraza, no dok se postavka stupnjevanja istaknutosti usmjerava na frekvenciju i usadenost kao temeljne aspekte objašnjenja brzine obrade metafora, postavka karijere metafore objašnjenje pronalazi u ustaljenosti veza između domena u slučajevima konvencionalnih metafora. Psiholingvistička istraživanja ujedno pokazuju da metafora nadilazi granice jezika te postaje proces kojim se može kombinirati nekoliko osjetilnih modaliteta, poput teksta i slike, čime se također upozorava da pored jednoosjetilnih moramo izdvojiti i višeosjetilne metafore. Ipak, važno je istaknuti da autor pristupa raznolikim psiholingvističkim i neurolingvističkim istraživanjima s oprezom, ističući kako je fokus lingvističke analize metafore, za razliku od proširenja njezina opisa u druge znanstvene discipline.

Šesto poglavlje, koje je usmjereno na opis metodologije istraživanja konceptualne metafore u tzv. tekstovnom pristupu, služi kao poveznica s drugom tematskom cjelinom knjige koja prikazuje praktičnu primjenu metoda na opis specifičnih koncepata u engleskom, hrvatskom i poljskome. Ono ujedno čini i ključan doprinos autora u vrednovanju i usporedbi postojećih metoda istraživanja metafore, primjerice kvalitativno usmjerenih metoda Georgea La-

koffa i Zoltana Kövecsesa te kvantitativnih pristupa u radovima Alice Deignan o metafori i korpusu. Semantička istraživanja, a u sklopu njih i istraživanja konceptualne metafore, obično su veliki izazov istraživaču, posebice u odnosu na odabir metode koja odgovara njegovu cilju. Tako je eksplicitan pregled mogućih prednosti odabira pojedine metode relevantan dio opisa konceptualne metafore koji autor opsežno istražuje. Kao prva metoda u poglavlju se ističe diskurzivni pristup, koji je pogodan za detaljnu analizu metafora u nekome vezanom tekstu. Autor pruža detaljnu analizu malog uzorka teksta te pokazuje kako sintaktičko–semantičko okruženje leksema ima veliku važnost pri određivanju njihove (ne)metaforičnosti. Kao druga metoda opisuje se korpusni pristup, koji za razliku od diskurzivnoga obuhvaća veći uzorak tekstova nekog jezika i omogućava donošenje generalizacija u analizi, ali i manju detaljnost analize. Usporedba ovih pristupa prinos je autora opisu metodologije istraživanja metafora. Novina u opisu metodologije jest općeniti pregled analize koju autor donosi u šest koraka, a obuhvaća korpusnu pretragu, traženje gramatički određenih metaforičkih obrazaca, određivanje metaforičkih obrazaca jednoznačnim kriterijem, skupljanje sekundarnih znanja o nekoj domeni te uopćavanje semantičko–gramatičkih značajki tih obrazaca i povezivanje u veće skupine. Ovih šest koraka zasigurno će poslužiti kao korisna uputa istraživačima koji se odluče na analizu određenih metaforičkih izričaja.

Općeniti koraci analize primijenjeni su u posljednja dva poglavlja knjige na konkretnom istraživanju dviju pojavnosti. Sedmo poglavlje upotrebljava metode tekstovnog pristupa kako bi ilustriralo opis ciljne domene LJUBAV, a osmo poglavlje obrađuje pojam OKO kao izvornu domenu. Autor tako obuhvaća dva smjera analize konceptualnih metafora, one usmjerene na ciljnu ili pak na izvornu domenu.

LJUBAV kao ciljna domena obrađuje se dijakronijski, s usmjerenjem na poimanje ljubavi u srednjoengleskom jeziku. Primjerima iz srednjoengleskih tekstova te njihovom analizom određuju se konceptualne metafore poput LJUBAV JE SLUŽBA, LJUBAV JE LUDOST, dijelovi shematičnije metafore LJUBAV JE SILA te se ističe relacijski karakter ljubavi, temeljen na činjenici da je najviše metaforičkih primjera leksema *love* vezano uz sudionike glagolskih radnji i njihove odnose. Analizom sintaktičkih postava u kojima se pojavljuje leksem *love* tako se upozorava na suovisnost semantike i gramatike, a korelacijama sa suvremenim engleskim upozorava se na kulturnu ukorijenjenost metafore.

Analiza leksema *oko* u engleskom, poljskom i hrvatskome usmjerena je na sinkronijsko kontrastivno istraživanje ovog pojma u nekoliko jezika te samim time nudi drugačiji pogled na istraživanja konceptualne metafore od prethodnog poglavlja. Oči kao dio tijela pojam su o kojemu govornici ovih jezika imaju bogato znanje te je analizom pokazano da su osjetilo vida i gledanje temeljne značajke kojima metaforički poimamo ZNANJE, ali da *oko* funkcionira i kao SPREMNIK za osjećaje. Također, detaljnom analizom srodnih gramatičkih konstrukcija u trima jezicima autor pokazuje opravdanost uopćavanja ovih poveznica na sva tri jezika te i šire, mogućnost donošenja zaključaka o određenim kulturnim modelima koje uvjetuju i ograničavaju mogućnosti metaforizacije s jedne strane, dok ih s druge motiviraju.

Prikazom ovih poglavlja pokušala se obuhvatiti širina tematike kojom se knjiga bavi, no također je potrebno istaknuti pristupačan stil kojim je ona pisana, a koji svakako svoju pedagošku vrijednost može pronaći na raznovrsnim lingvističkim kolegijima. Konceptualna metafora pogodno je »oruđe analize« razolikih kulturoloških i društvenih pojavnosti te tako primjenu ove studije vidimo i na antropološkim i sociološkim temama. Utoliko je njezina vrijednost i u približavanju lingvističkih tema i ovim disciplinama. Knjiga također može poslužiti čitatelju kao uvod u teoriju kognitivne lingvistike, pogotovo zato što se fokusira na pojavnost koja je uvelike omogućila izdvajanje i osamostaljivanje kognitivne lingvistike, posebice u radovima Georgea Lakoffa, M. Johnsona i M. Turnera te kasnije Z. Kövecsesa, A. Deignan, G. Steena i mnogih drugih. U odnosu na spomenute autore novina je ove knjige sažimanje njihovih glavnih ideja u format pristupačan čitateljima, i to na hrvatskom jeziku. Odabir konceptualne metafore kao fokusa opisa čitave knjige također je novost u hrvatskoj lingvističkoj literaturi. Gledano iz kognitivnolingvističke perspektive, vrijedan je aspekt opisa ove teme činjenica da se autor ograđuje od tumačenja konceptualne metafore kao nužnog mehanizma svih jezičnih (točnije semantičko–gramatičkih) fenomena. Time ujedno ističe ograničenja teorije konceptualne metafore, što nam se čini važnim doprinosom teoriji kognitivne lingvistike u kojoj se, zbog raznorodnosti kognitivnosemantičkih i kognitivnogramatičkih tema, javlja potreba da se različite pojavnosti jasno stave u suodnos s drugima, poput metonimije, shematizacije, inferencije i drugih. Iako vjerujemo da ima još prostora za detaljniju analizu suodnosa ovih mehanizama, ona kao takva izlazi iz ciljeva ove knjige. Tečnost izlaganja glavnih postavki teorije konceptualne metafore popraćenih obiljem primjera u suglasju je s autorovom tvrdnjom da je konceptualna metafora »globalni mehanizam, ali na svakoj razini djeluje lokalno«.

Daniela Katunar